

гармонії зорових образів і звукосполучень. Художні засоби у віршах виражають естетичний ідеал митця, допомагають зрозуміти його художню модель світу в центрі якої, безпосередньо, знаходиться людина.

Для стилю Чумака характерними є лаконічність, стислість, або, як говорили у 20-х рр., “рубаність вислову”, прості непоширені речення, за допомогою яких відтворюється мінливість вражень ліричного героя, окреслюючи світ, предмети, почуття легкими мазками, “цятками”. Цим досягається й емоційність твору. Звідси – поетична стихія, злива метафор і порівнянь, густа конденсація думок і почуттів.

Список використаних джерел

1. Білоусенко П.І. Розвиток метафоричного мислення під час вивчення дієслова / П. І. Білоусенко // Українська мова і література в школі. – 1981 – № 2. – С. 55-58.
2. Вокальчук Г.М. Оказіональні назви осіб в українській поезії 20-30 років / Г.М. Вокальчук // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 8. – С. 79-81.
3. Українське диво: Поетична антологія / [за упоряд. та ред. В. Коломійця]. – К.: Український письменник, 2005. – Кн. 2. – 535 с.
4. Чумак В. Червоний заспів: Поезії. Оповідання і нариси. Ст. та рец. Засідання дитячого гуртка “Музо, геть”, п’еса-шарж. Автобіогр. матеріали. Спогади про поета / В. Чумак [упоряд., авт. передм. та прим. І.О.Льєнко]. – К.: Дніпро, 1991. – 364 с.

Анотація. У статті проаналізовано мовні засоби образності у циклі поезій “Мрійновтома”, де визначається їх специфіка у ракурсі мовного світобачення автора. Особлива увага сконцентрована на аналізові метафор, прикладок-символів, кольороназв, синонімів як одного з важливих засобів посилення виразності й образності точного відображення змальовуваних подій.

Ключові слова: метафора, синонімія, прикладка-символ, кольороназва, образ, епітет

Summary. This article deals with language meanings of imagery in the series of poetry “Mriynovtoma”, where their specific foreshortened of language author’s world outlook has been defined. Special attention is concentrated on metaphor analyses, apposition-symbols, names of colors, synonyms as one of the important means of expressiveness; strengthening and imagery of exact reflection of the depicted events.

Key words: metaphor, synonymy, apposition-symbols, names of colors, epithet.

УДК 811.111’42

Марчишина А.А.

РЕФЕРЕНЦІЙНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОДАЛЬНИХ ОПЕРАТОРІВ У ТЕКСТІ

Теорія тексту, яка розвивається впродовж кількох останніх десятиліть, свідчить про те, що наративний та пізнавальний модули вербального спілкування розглядаються як цілком самостійні й часто незалежні один від одного характеристики тексту. Їх точки перетину фокусуються на конкретних елементах тексту, що можуть у його тканині виконувати одночасно кілька функцій, в тому числі наративного та пізнавального плану. Такими поліфункціональними одиницями слугують окремі елементи тексту, до яких належать і модальні оператори з площини лексичного рівня мови.

Запропонована стаття – це лінгвістична розвідка, в якій робиться спроба аналізу виконання операторами гумористичної модальності (в ході дослідження ними виступають дієслова) референційної функції у текстах сучасної англійської художньої прози, а також вирішується завдання прослідкувати типи референційних зсувів, що в процесі сприйняття зреалізованого мовлення (тексту) призводять до створення комічного ефекту, а відтак забарвлюють текстуру гумористичною модальністю. Під цим терміном ми розуміємо модальність суб’єктивну – такий її тип, що відображає ставлення автора мовлення до змісту висловленого, з уточненням напрямку суб’єктивності – гумористичного.

Референційна (референтна) функція одиниць мови бере початок від виконання такої функції самою мовою [5]. У здійсненні акту референції беруть участь автономні одиниці (імена власні та загальні, іменні словосполучення, особові, неозначені, вказівні та заперечні займенники) та їх актуалізатори (артиклі, присвійні займенники, прийменники, числівники) [8, 411]. Проте, на

думку В.З.Дем'янова, з якою ми цілком погоджуємося, вона притаманна не тільки іменам, на що в основному зверталася увага лінгвістів, а також і предикатам, яким бракувало такої уваги [5]. Адже в процесі комунікації відбувається не тільки співвіднесення актуалізованих імен та іменних груп (виразів) із їх позалінгвальними референтами (денотатами), а й зіставлення ознакових особливостей, що характеризують ці імена у різних аспектах їх функціонування. Слідом за Г.А.Уфимцевою [16], О.С.Кубряковою [7] ми зараховуємо дієслова до ознакових імен, оскільки вони охоплюють таку характеристику “дії, стану, яка виступає в ролі предикативної ознаки субстанції” [16, 135]. Саме тому об'єктом нашого дослідження є дієслова, наділені здатністю збуджувати емоційну сферу читача та викликати відчуття комічного при сприйнятті фрагмента мовлення (тексту, його сегмента).

Референційна функція елементів тексту ґрунтується на їх зрозумілості. Вона апелює до тих мисленневих концептів – “згустків” знань про світ, що закладені в пам'яті й можуть легко відтворюватися, даючи основу для порівняння, оцінки та трансформації під впливом нової інформації. Аксиоматична теза про взаємозалежність форм знання та свідомості зумовлює той факт, що в процесі референції мовні форми розкривають свій ментальний зміст, те смислове наповнення, якого набув певний референт як за весь період – “історію” – свого об'єктивного існування, так і за час його перебування в складі індивідуалізованої концептосфери окремої особистості (в нашому випадку – автора, читача). “Розуміння мовлення – [...] це інтерактивний процес взаємодії інформації, представленої лінгвістичними знаками, і тими знаннями, що утримуються в пам'яті суб'єкта” [9, 9]. Зважаючи на цю особливість, проблема референції належить до проблем міждисциплінарного, зокрема, психолінгвістичного, статусу.

У сучасному інформаційно насиченому суспільстві писемне мовлення домінує над усним, “стає неможливо відрізнити тексти від реальності” [13]. Текст виявляється ефективним засобом створення й трансформування індивідуальних структур знань. Референційна функція модалізуючих дієслів, що актуалізується в художньому тексті, є проявом їх семантичної контекстуальної інтегративності; вона забезпечує референційно-текстове співвідношення відображених у тексті знань про світ. “У художньому тексті людина неминуче опиняється в центрі референтного простору” [6, 33]. Оскільки організація тексту безпосередньо пов'язана з відображенням позамовної реальності, мисленневі процеси, своєрідним наслідком та результатом яких виступає художній текст, відображають дотекстовий об'єм та систему авторського світорозуміння. Актуалізуючись у тексті та експлікуючись одиницями мови, вони потребують певного впорядкування відповідно до існуючих суспільних та лінгвістичних норм. Референційне функціональне навантаження творів входить до складу компонентів “базової форми акту комунікації” [15, 109], одним із завдань якого є співвіднесення елементів тексту з дійсністю. При виділенні згаданої функції ми частково поділяємо такий погляд на мовну референцію, за яким вона розглядається як “використання мови для вираження пропозиції, тобто розмови про речі в контексті” [24, 130]. Вважаємо за необхідне доповнити, що контекст має бути нашаруванням двох підтипів: 1) соціально-культурного, психо-когнітивного (фонового) та 2) мовного, тобто реалізованого в лінгвістичному трактуванні поняття. Стосовно пропозиції ми цілком приймаємо її трактування Т. ван Дейком [19, 9], за яким вона представляє собою актуалізований смисл висловлення.

Референція як елемент терміносистеми гносеології, логіки, семіотики та лінгвістики в широкому розумінні позначає процес, що “описує, з чим і як співвідносяться поняття, імена й значення віртуально та актуально, в потенції і в конкретному акті думки і мовлення” [10, 76]. Модальність же, як один із найважливіших змістових макрокомпонентів тексту, включає “референтивні аспекти внутрішньої когерентності текстового світу і його “зв'язки” із світом дійсним” [1, 4].

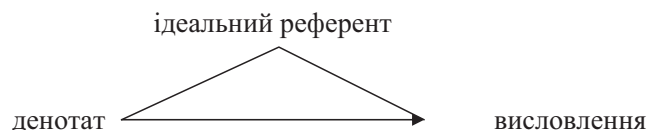
Кореляція світу об'єктивного і текстового спричинює залучення, крім суб'єктно-орієнтованого, також об'єктно-орієнтованого референційного зіставлення. Об'єктно-орієнтований принцип референційного відсилання зумовлює врахування таких факторів, як умови, причини й мотиви апелювання до референційних механізмів мислення. Позамовна референтна ситуація вербалізується через набір денотатів, що несуть предметно-логічне значення і передають смисл висловлення. В результаті спонтанно можуть породжуватися конотативні смисли, адже вибрати відповідний мовний засіб – означає “якось віднестися” [3, 18] і до мовлення, і до вираженої ним реальності.

Самі собою слова (висловлення) не вказують на якісь об'єкти світу: вказівка як елемент мовленнєвого акту здійснюється носієм мови (в нашому випадку – автором, через оповідача чи персонажі) як носієм певних концептуальних систем. Відповідно розпізнавання, ідентифікація референційних намірів входить до завдань інтерпретації в концептуальній системі партнера по комунікації (читача, слухача). Ця інтерпретація охоплює як самого суб'єкта референції, використане ним мовне забезпечення, так часто і контекст його вживання. Таким чином здійснюється перехід від образу мовного знака як матеріального об'єкта до образу його змісту.

Аналіз відношень між окремими одиницями речення (висловлення), вираженими гумористично-модалізуючими дієслівними номінаціями, охоплює базисний рівень зв'язків у тексті, референційний, що поєднує текст із світом реальних об'єктів. Семантичний підхід до аналізу тексту (концепція відображувальної семантики) представлений у працях В.Г.Гака, Н.Д.Арутюнової, О.В.Падучевої, А.Вежбицької та ін. Текст у цих дослідженнях розуміється як номінація певної події, процесу, стану, певної ситуації дійсності та вивчається як послідовність висловлень, відображаючи стосунки, що насправді чи потенційно існують між предметами опису. Використання в якості елементарної семантичної “молекули” тексту форми номінації (в нашому випадку – номінація дії, стану, афективного ставлення) дає можливість описати процес інтродукції об'єктів мовлення в текст і прослідкувати ті напрямки, за якими здійснюється вибір “можливих (потенційних) світів”, ситуаційних моделей, що стають предметом викладу чи ситуаційною базою тексту, тобто з'ясувати “структуру думки, приховану за зовнішньою формою мови” [2]. Основним критерієм виділення елементів референційної структури виступають синтагматичні відношення номінацій (номінаційних груп), “... семантичний зв'язок між словами є функцією зв'язку між предметами (і відповідно, між поняттями)” [14, 7]. Ономазіологічна семантика виявляє зв'язок семантики тексту (його сегментів) із світом об'єктів. Опис залежності текстової семантики від об'єктивно даних дійсних зв'язків у лінгвістиці визначається поняттям референції тексту. Дієслівна ж лексика, завдяки самому категоріальному значенню дієслова, завжди потенційно вказує на ситуацію та характеризується найбільшою кількістю як синтагматичних показників, так і референційною валентністю.

Досліджувані дієслова – оператори гумористичної модальності – стають тими релевантними характеристиками контексту, які беруть участь у визначенні “точок референції”, що виникають як результат взаємодії контексту та “можливого світу” [...] і в яких сходяться наративний та пізнавальний вектори. Взаємодія контексту і можливого світу породжує, на думку Р.С.Столнейкера, пропозицію, наділену істиннісним значенням. Поява в тексті “точок референції” стає тим моментом смислу, від якого веде відлік референція всього тексту в цілому [4].

Виділяючи референційну функцію дієслівних операторів гумористичної модальності, ми розрізняємо поняття мовної та мовленнєвої референції. Наше поняття про мовну референцію цілком узгоджується з твердженням Г.Г.Почепцова (мол.), за яким “Мовна референція – це референція на ідеальні референти” [12, 14]. Відсилання в сфері мови вказує на сигніфікат, позбавляючи референт тих ознак, які вирізняють його з-поміж інших предметів того ж класу. Поглиблення і конкретизація мовленнєвої референції окреслює її семантичну комунікативність і розширює референт до меж денотата, який на ідеальний референт нашаровує індивідуалізуючі семи. Тому схематично формування мовленнєвої референції можна представити у таких векторах:

Характер референції дозволяє в її межах не тільки відсилати, а й інформувати [12, 27]. Інформативним стає сам процес заданості відсилання. Він може повідомляти як про об'єкт, що мислиться у зв'язку з референтом, так і про ставлення мовця до цього об'єкта і кут зору його сприйняття, тобто він несе в собі важливі характеристики контексту спілкування. Відтак референція є прагматично (комунікативно) релевантною.

Залежно від об'єкта відсилання, від способу самого процесу відсилання, а також суб'єкта, який здійснює цей процес, тобто вибирає як об'єкт, так і спосіб, задається розпізнавання “коду” референції слухачем (читачем). Звичайно, в комунікативних цілях продуценту мовлення вигідно будувати референцію з використанням уже відомих його реципієнту ознак з метою уникнення розбіжностей сприйняття. Адже неоднозначна референція в межах певного епізоду мовлення перешкоджає його розумінню та адекватній реакції адресата. Проте бувають випадки, коли створення таких розбіжностей входить до завдань комунікації. За допомогою такого прийому, наприклад, часто створюється гумористичний ефект.

Текст є як продуктом творення, так і об'єктом сприймання. Психолого-фізіологічною характеристикою процесу сприйняття є поглинання інформації частинами, виділення яких зумовлене семантико-структурними особливостями текстового полотна: “... вухо, як і око, здатне сприймати словесне вираження думки порціями, і тільки такими, які за відповідний час певним способом можуть перероблюватися мозком, тобто усвідомлюватися” [11, 37]. У ході дослідження ми розглядали природу та властивості модальності відносно завершеного у змістовому плані текстового фрагмента. За останнім припускався такий сегмент тексту, в межах якого йдеться про один позатекстовий об'єкт (чи кілька взаємопов'язаних позатекстових об'єктів, що існують у стабільних просторових, часових і модальних параметрах), тобто такі відрізки творів (подекуди

окреслені межами одного речення), що по суті є мікротекстами. Ми пропонуємо називати їх моделями гумористичної ситуації. Вибраний термін містить як вказівку на типовість прояву модального забарвлення текстових фрагментів, ситуативно-змістову автономність такої одиниці, так і на характер аналізованих модальних смислів. Аналіз вибірки моделей гумористичної ситуації дав можливість типологізувати розбіжності у сприйнятті референційних відсилань, що призводили до гумористичного забарвлення ситуації. Вони розпадаються на такі типи:

1. Розбіжність референції (позиція мовця і позиція слухача виявляються несумісними – випадок поєднання референційно нееквівалентних пропозицій):

[two sisters talking about their brother leaving for America forever]

Kneeling on the bed, Mirrin touched Kate's shoulder.

"You can't hold a grudge against Drew now, love," she said... "Nobody deserves a toast more than Drew. We owe him this night, aye, an' a good lot else besides – for whatever reason."

[...]"Aye, Mirrin, you're right, as usual," Kate said. "I'm just being foolish. It's odd, y'know, but I really pity our Drew."

"God helps us," Mirrin said. "I pity America" [23, 377-378].

2. Переключення референції (переходи між двома чи кількома значеннями одного слова):

When we'd finished, Ronnie sat staring at us for a moment, puffing his pipe noisily and fiddling with a sheaf of notes and a gold Eversharp pencil. "We'll have to work very hard, people. The play is a great deal more subtle than it appears." He took his pipe out of his mouth and then pointed the stem at me. "Joe, remember, that you're an honest simple farmer. And for Heaven's sake be careful about – er – articles of ladies' underwear." Everyone except me giggled. "In fact, you'd better cut that bit."

"Watch out, Joe," Eva said. "Ronnie loves cutting. You'll have no part left if you're not careful." Ronnie beamed at her. "All plays should be cut by half," he said [18, 62].

3. Заміна референції:

"Don't mind me," he said. "You're quite a boy for the women, aren't you?"

"They queue up just to speak to me" [18, 73].

(Замість заперечної відповіді – стверджувальне речення із заперечуючим попереднє твердження смислом)

4. Розширення референції:

He swore again. They had spirit and courage, but no sense. One of them had something else too. Golden curls peeping from the hood of her cloak and eyes the colour of summer gentians [21, 40].

5. Звуження референції:

[a girl's letter]

"I told you, didn't I, about sort of going with Ned Barrett? There's nothing to it, we go for walks by the river, and a bit of messing about, but nothing great. We go to the pictures and meet inside too. I don't think they'd forbid me to meet him but I couldn't bear all the fuss, and people saying "You're next". I don't want to marry Ned Barrett, I just want to practice on him. I was practicing a bit down by the river on the corner near the boathouse when who came nearby but Tony Murray, you know, Joannie's brother. He gave me a desperate look [17, 163-164].

6. Вихідний збіг/незбіг референції, який під час чи після здійснення мовленнєвого акту приводить до єдиного вибору об'єкта референції:

"Not that you will find yourself among Muslims very often," Lady Marford added reassuringly, "apart from the occasional official reception." A new and more exciting thought suddenly struck her.

"Of course, there might be the chance that your husband will be Acting from time to time."

"Acting?" Rose was puzzled. "He had done a little in the way of amateur theatricals, Gilbert and Sullivan and so on. But he's not very good."

There was a ripple of laughter. Lady Marford was positively gasping, fanning herself with her gloves. She took a restorative sip of a claret cup.

"Acting in the Colonies means standing in for one's seniors, dear girl! It occurred to me that if Harry Rawlinson goes on leave, your Geoffrey might be Acting Resident, which would make you First Lady, hostess at the Residency and so on" [20, 32].

Гумористично-іронічне висловлення може задавати кілька референційних відсилань, причому несумісних, протилежних, полярних, суперечливих: "одне з них підказується контекстом, інше задається висловленням" [12, 44]. Накладання таких розбіжностей створює комічний ефект:

The door must have been very thick. I had heard no movement out in the passageway, but the door swung open suddenly to reveal Halide standing there with – as ever – a tray in her hands. [...]

"So, you are awake. Here is your food. And do not think that you can push past me and get away, because the one way is only to the back gate, which is locked this time, and the key out of it, and Jassim is in the other court, and the men are in the Lady's room."

I eyed her sourly. "If you knew how funny that sounds in English."

"Quoi?"

“Never mind” [24, 214].

Підсумовуючи проведене дослідження референційних валентностей дієслівних операторів гумористичної модальності у тексті, можна констатувати, що такі властивості відіграють суттєву роль у структуризації текстової інформації, забезпечують адекватну реакцію з боку гіпотетичного читача, сприяють екстеріоризації знань про світ та зближенню ключових антропоцентрів художнього твору – автора (оповідача) та читача. Дослідження референційних властивостей одиниць мови становить один із сучасних напрямків лінгвістичних розвідок і перебуває в стадії розробки мовознавцями, а тому має перспективу глибокого та всебічного вивчення.

Список використаних джерел

1. Баранов А.Г. Текст в функционально-прагматической парадигме. – Краснодар: Изд-во Кубанского гос. ун-та, 1988. – 90 с.
2. Вежбицка А. Семантические примитивы. – Режим доступа: <http://eu.spb.ru/ethno/utekhin2/vezh.htm>.
3. Винокур Т.Г. К характеристике говорящего. Интенция и реакция // Язык и личность. – М.: Наука. – 1989. – С. 11-23.
4. Данилова Н.К. Операциональный подход к моделированию текста. – Режим доступа: <http://www.ssu.samara.ru/vestnik/content/ling.html>.
5. Демьянков В.З. Функционализм в зарубежной лингвистике конца 20 века. – Режим доступа: <http://www.infolex.ru>.
6. Колегаева И.М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. – Одесса: Ред.-изд. отдел областного управления по печати, 1991. – 121 с.
7. Кубрякова Е.С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики // Логический анализ языка: модели действия. – М.: Наука. – 1992. – С. 84-90.
8. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
9. Нахратова С.Ю. Проблема понимания: психолингвистический аспект // Структуры языкового сознания. – М.: Наука. – 1990. – С. 5-17.
10. Никитин М.В. Знак – значение – язык. – СПб: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2001. – 226 с.
11. Пещак М.М. Коммуникативный синтаксис. – К.: Довіра, 2000. – 150 с.
12. Почепцов Г.Г. (мл.) Коммуникативные аспекты семантики. – К.: Вища школа, 1987. – 123 с.
13. Рябинская Н.С. Текст и социальная структура. – Режим доступа: <http://www.nir.ru/Socio/scipubl/sj/sj3-4-00ryab.html>.
14. Скороходько Э.Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста. – К.: Наукова думка, 1983. – 220 с.
15. Степанов Г.В. Язык. Литература. Поэтика. – М.: Наука, 1988. – 382 с.
16. Уфимцева А.А. Лексическое значение. – М.: Наука, 1986. – 240 с.
17. Binchy M. Light a Penny Candle. – L.: Coronet Books, 1983. – 598 p.
18. Braine J. Room At the Top. – М.: Иностранная литература, 1961. – 272 p.
19. Dijk T.A. van. The Study of Discourse // Discourse as Structure and Process. Vol. I. – SAGE Publications, 1998. – P. 1-34.
20. Knox-Mawer J. Sandstorm. – L.: Rowan, 1992. – 480 p.
21. Pemberton M. Pioneer Girl. – L.: Mills & Boon Ltd., 1982. – 192 p.
22. Stewart M. The Gabriel Hounds. – L.: Hodder and Stroughton, 1967. – 255 p.
23. Stirling J. The Dark Pasture. – L.: Pan Books Ltd., 1977. – 384 p.
24. Widdowson H.G. Linguistics. – Oxford University Press, 1996. – 134 p.

Анотація. Референційні властивості одиниць мови є тими факторами, які забезпечують розуміння та усвідомлення експлікованих у тексті знань про світ і зближують горизонти автора та читача за посередництвом їх мовної компетенції. Відображення позамовної дійсності концентрується в певних елементах тексту, які в статті представлені дієслівними операторами гумористичної модальності. Виконання ними референційної функції в художньому тексті сприяє його адекватній інтерпретації.

Ключові слова: референція, референційна функція, референт, модальність, дієслівний оператор гумористичної модальності, модель гумористичної ситуації.

Summary. Referential potential of language units is the factor that helps understand and perceive the explicated knowledge about the world in a literary text. Information about the real world is concentrated in the text elements represented by verbs as modal operators. The referential function they perform in the text is aimed at its adequate interpretation.

Key words: reference, referential function, referent, modality, humorous modality operator, model of humorous situation.